નારાયણ નીતિ

કર્તા:

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી

નિવેદન.

શ્રીહરિની કૃપાથી આજે આ લઘુ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિનું નિવેદન એક વર્ષ જેટલા અલ્પ કાળાવધિમાં લખવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય છે. આરોગ્યદર્શ, હિમાલયની યાત્રા, નેપાળનો પ્રવાસ વગેરે મારાં લખેલાં પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તક પણ વિદ્વાન્ અભણ, તેમજ વૃદ્ધ યુવાન્ બાળક સર્વને એકસરખું પ્રિય થઈ પડ્યું છે ને તેની ઉપયોગિતાનો લાભ લોકોને આપવા સારૂ આગેવાનોએ એક સામટી પ્રતો મંગાવી શાળા પાઠશાળા લાયબ્રેરીઓ તથા મિત્રોમાં વહેંચી છે અને પાલીતાણા, જુનાગઢ, રાધનપુર વગેરે રાજ્યોએ પોતાના કેળવણી ખાતામાં મંજુર કરી ઇનામ તરીકે વહેંચેલ છે. જગતની ઉત્પત્તિ સમયથી સંસારમાં બે પ્રકારની સૃષ્ટિ: દૈવી અને આસુરી નિર્માણ થયેલી જોવામાં આવે છે. આસુરી સૃષ્ટિના જીવો પૂજ્યપાદ ગાંધીજી, મહાત્મા બન્યા પછી કેટલું બધું સારી પેઠે વખોડે જાણ્યું છે. મુનશીના "ગુજરાત"માં લેખ લખતા કોઇ લીલાવતી નામની સ્ત્રી, જેમ સર્વ શક્તિમાન્ જગન્નાથ શ્રીકૃષ્ણ તથા પાંડવોની પત્ની મહાસતી દ્રૌપદીના નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય વિષે પણ શંકા ઉઠાવે છતાં એમના હિંદુઓ સાંભળી ચુપ બેઠા રહે તો પછી મારા લેખની કૃતિ વિષે અમદાવાદના "પ્રજાબંધુ"ના શુભેચ્છક જૈન લેખક ભિક્ષા માગી લખેલાં પુસ્તકો વિષે તેના પાખંડી છાપામાં ધૂર્ત "શ્રીરાજ" બાળાની જેમ વકીલાતના પ્રકરણ કરે ત્યારે લોકો સાંખી બેસી રહે એમાં આશ્ચર્ય શું? આત્મકલ્યાણ ઇચ્છનારા હિંદુ સુજ્ઞો જેવા હિંદુ ધર્મદ્વેષી નાસ્તિકોથી અને તેઓની કૃતિઓથી સત્વર ચેતી, પોતાને ઓળખી રહવું જોઇએ; નહિતર આખરે ભારે અનર્થ થયે પછી પશ્ચાતાપ કરવાનો દુઃખદ અવસર આવશે.

મુંબઇ, સં. ૧૯૮૯
શ્રાવણ જન્માષ્ટમી. } નારણજી પુરુષોત્તમ સાંગાણી.

હરિ: ૐ તત્સત્

નારાયણ ગ્રંથમાળા   પુષ્પ ૬ ઠ્ઠું.

નારાયણ નીતિ

અથવા

અનુભવના ઉદ્‌ગાર.

લેખક અને પ્રકાશક,

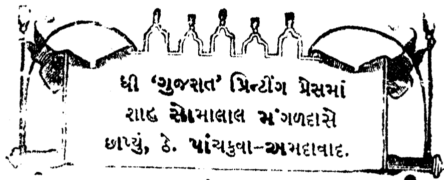
નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

ચાઇના બીલ્ડીંગ; ભીંડી બજાર—**મુંબઇ.**

આવૃત્તિ ત્રીજી   પ્રત ૧૦૦૦.

સંવત ૧૯૮૦.   સને ૧૯૨૪.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦.

ધી 'ગુજરાત' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે
છાપ્યું, ઠે. પાંચકુવા-અમદાવાદ.

અર્પણ.

શ્રીમાન્ પંડિત રમાપતિ મિશ્રજી,

આપ પવિત્ર બ્રાહ્મણ કુળભૂષણ વેદશાસ્ત્રસંપન્ન સદાચારી વિદ્વાન્ પુરૂષ છો. આપે ધર્મનું સૂક્ષ્મ તત્ત્વ જાણી, આચરણમાં ઉતારી, માત્ર તેટલેથીજ સંતોષ પકડયો નથી; પરંતુ એક બ્રાહ્મણ પંડિતનું હિંદુ સનાતન ધર્મ રક્ષણ અને પ્રચાર કરવાનું જે આવશ્યક કર્તવ્ય છે તેનું પણ નિડરતાથી પ્રમાદ રહિત પણે યથાર્થ પરિપાલન કરો છો. અત્યારના વિષમ વાતાવરણમાં કે જે વખતે ભલભલા ધર્માચાર્યો અને શાસ્ત્રી પંડિતો સુદ્ધાં ચલાયમાન થઇ લોભ લાલચ ભય-સંદેહને આધીન વર્તી રહ્યા છે ત્યારે આપ સનાતન ધર્મોપયોગી જીવન ગુજારો છો એ આપને માટે અભિનંદનીય હોઈ હિંદુ પ્રજાને સારૂ અનુકરણીય છે. આપની એવી ધર્મજ્ઞપણાની સ્મૃતિમાં આ લઘુ ગ્રંથ આપને સપ્રેમ સમર્પણ કરૂં છું.

સ્નેહાધીન,

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

શ્રીહરિ:

નારાયણ નીતિ
અથવા
અનુભવના ઉદ્દ્ગાર.

૧ ૐ અને ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય, એ બે મંત્રો પવિત્ર છે. બેમાંથી ગમે તે એક મંત્ર પસંદ કરી એકાગ્રતાથી જપ કરતાં હૃદયમાં શાંતિ, પવિત્રતા તથા નવું બળ સ્ફુરે છે.

૨ વિદ્યાભ્યાસ જેટલો કરવો હોય તેટલો બાલ્યાવસ્થામાં સરળતાથી થઈ શકે છે. એક વખત વ્યવહારમાં પડયા પછી સાંસારિક ચિંતાઓનો સ્પર્શ થતાં કાંઈ નવું બનવું અશક્ય થઇ પડે છે.

૩ આ સમયમાં વિદ્યાબળ, હુશિયારી અને જૂદી જૂદી જાતના અનુભવની ઘણી જરૂર છે, કારણ કે તે વિના સંસારમાં સુખ સાધનો કે ઉંચી પદવી મળવી કઠણ છે.

૪ કુટુંબીઓ એ ખરા સગા છે પણ દૈવ જાણે સમયની વિપરીતતાને લઇને કે ગમે તે કારણને લીધે તેઓ

સાથે ગમે તેટલો સંબંધ રાખવા છતાંય તેઓ ખરે ટાણે દુશ્મનની ગરજ સારે છે, જ્યારે સમજુ મિત્ર માતાપિતાની માફક સહાયક બને છે.

૫ કોઇ કામનો આધાર બીજા ઉપર ન રાખવો પણ શક્તિ સ્થિતિ અને સંજોગ વિચારી બને તેટલું જાતેજ કરવું. આમ જાત ઉપર આધાર રાખી આગળ વધતાં કોઇ વખત દુઃખી કે હતાશ થવું પડતું નથી. આવી વૃત્તિ રાખી વર્તતા કદાચિત કોઇ સ્નેહી સંબંધીની મદદ આવી મળી તો તે લાભકારકજ છે.

૬ જેની સાથે સંબંધ બાંધવો તેના પ્રથમ ગુણદોષ જોઈ અનુભવીનેજ બાંધવો. ગુણી સાથેજ સ્નેહ જોડવો. એક વખત સ્નેહી થયા પછી સંબંધ છોડવો નહિ અને સ્નેહી પાસેથી પોતાનું સુખ કે સ્વાર્થ સાધવાની કદિ પણ દાનત—આશા ન રાખતાં તેને હમેશાં ઉપયોગી થવાની બુદ્ધિ રાખવી; તોજ સ્નેહ કાયમ ટકી શકે છે.

૭ સુખ અને દુઃખ પ્રાણીઓને સંસારમાં પૂર્વના કર્મને અનુસરી મળ્યા કરે છે. સુખી સ્થિતિમાં ફુલાઇ ન જતાં પરમાર્થના કામો: પ્રભુભક્તિ, કુટુંબી મિત્રોને મદદ, અને ધર્મ જ્ઞાતિ તથા દેશની સેવા કરવામાં ઉદ્યોગી રહેવું તેમ દુઃખનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં હિંમત

ન હારતા સદાચાર, પ્રભુ સ્મરણ, ધર્મ, પ્રમાણીકતા-
દિનું સેવન કરી કર્તવ્યકર્મ ન ચૂકવું એટલે સારો
વખત તુરતમાં આવી જશે.

૮ દૈવ—પ્રારબ્ધ એ કોઈ વસ્તુજ નથી. તે માત્ર કરેલા
કર્મનો બદલો—ફળ છે. માટે કર્મહીન ન બનતા શાસ્ત્ર
અને જ્ઞાની પુરૂષોદ્વારા પોતાના શ્રેયનો માર્ગ જાણી
પુરૂષાર્થ કર્યાજ કરવો.

૯ માતૃભાષાના જ્ઞાન ઉપરાંત આપણે હિંદુઓએ સંસ્કૃત,
હિંદી, બંગાળી અને અંગ્રેજીનું જ્ઞાન મેળવવું આવશ્યક
છે; પરંતુ તે સાથે વેપાર હુન્નર ઉદ્યોગ અને રસાયન
વિદ્યાનો અભ્યાસ તથા અનુભવ કરી લેવો એ પણ
અતિ ઉપયોગી છે.

૧૦ "ગ્રંથ ગાંઠે અને વિદ્યા પાઠે" એ કહેવત ભૂલવા
જેવી નથી. પરદેશમાં અને તંગ અવસ્થામાં પાસે
સંગ્રહ કરી રાખેલું દ્રવ્ય અને વિદ્યાજ બહુ સુખ
દાયક નિવડે છે.

૧૧ આયુષ્ય કે લક્ષ્મીનો જરાય ભરોંસો નથી, માટે કીર્તિ
વધારનારા અને સુખ આપનારા પુણ્યના જે જે કામો
કરવા લાયક હોય તે આગળ ઉપર કરશું એમ ન ધારતા
આજથીજ બને તેટલા કરવા પ્રયાસ શરૂ કરી દેવો.

૧૨ સાદો આહાર વિહાર કરનાર, વ્યસનોથી મુક્ત અને નિયમિત કસરત કરનાર માણસ કોઈ દિવસ બિમાર પડતો નથી પરંતુ હમેશાં તંદુરસ્ત, બળવાન્ તથા સુખી રહે છે.

૧૩ શુદ્ધ ચારિત્ર્ય, જ્ઞાન અને મનોબળવાળો માણસ પુરૂષાર્થથી ગમે તેવું અસાધ્ય અને મોટું જણાતું કાર્ય પણ સહજમાં સાધ્ય બનાવી શકે છે.

૧૪ પવિત્ર ભાવના, ઉંચ વિચાર તથા સાદું જીવન સેવવા સાથે પ્રયત્ન ચાલુ રાખનાર પુરૂષ, ભાવના પ્રમાણે કાળક્રમે અવશ્ય સિદ્ધિ મેળવે છે.

૧૫ આચાર વિચાર તથા ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરનારા પ્રલોભનો-લોભ, લાલચો અને સંકડામણ ઘણી વખત અનેક આવી મળશે પણ સ્વધર્મને પ્રાણથી અધિક સમજી લાલચ, લોભ, મીઠી વાણી કે આડંબરમાં ન અંજાતા દુઃખ ખમીને પણ ધર્મમાં દઢ રહેવું.

૧૬ સંસાર એ એક પ્રકારનો બદલો કિંવા કર્મનું ફળ છે, માટે અહર્નિશ સુકૃત જ કરતા રહેવું. આજે પુણ્યનું કામ કર્યું હશે કે હેતુ મિત્ર, દુઃખી દરદી નિરાધારને સહાય કરી હશે તો કાલે તેઓ મદદ આપવા તત્પર થશે.

૧૭ જેવું સુખ દુઃખ, માન અપમાન, લાભ હાનિ, કઠોરવાણી કે મધુરવાણી પોતાને પ્રિય અપ્રિય છે તેજ પ્રમાણે તમામને છે એમ સમજી જો આપણે સુખ માન લાભ મૃદુભાષા બીજાની પાસેથી ઇચ્છતા હોઇએ તો આપણે પણ બીજાની સાથે તેવો વર્તાવ કરવો જોઇએ એટલે તેઓ પણ તમારી સાથે તેથી અધિક લાયકાતથી વર્તશે.

૧૮ નોકરી એ ન કરવા બરોબર છે; કારણ કે શેઠ નોકરના સારા કામથી પ્રસન્ન થાય તો વાહવાહ કરે અને ગુસ્સે થાય તો નોકરના બધાય ઉપકાર ભૂલી જઈ કાઢી મૂકે, વળી નોકરી એ દુઃખ, પરતંત્રતા, ગરીબાઈ અને ડઠડવૃત્તિ અર્પનાર છે; જ્યારે નાનો સરખો સ્વતંત્ર વેપાર ધંધો સંતોષ કીર્તિ અને સંપત્તિ અર્પનાર છે; માટે સુખી થવા ઇચ્છનારે વેપાર ધંધા તરફજ લક્ષ રાખવું. આજનો નાનો સરખો વેપાર એ કાલે મોટો થતાં વખત નહિ લાગે.

૧૯ ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસથી અને સદાચારયુક્ત સ્વાર્થ રહિત જ્ઞાની પુરૂષોના સમાગમથી જ્ઞાન થાય છે; માટે તે સદાય સેવતાં રહેવું.

૨૦ ધર્મશાસ્ત્રામાં ઉત્તમ ગ્રંથ; સામવેદ સંહિતા, ઉપનિષદ,

ગીતા, ભાગવત, મહાભારત, રામાયણ મનુસ્મૃતિ, યોગદર્શન, યોગ વાસિષ્ઠ, અને પંચદશી ખાસ કરીને અભ્યાસ કરવા જેવા ગ્રંથો છે.

૨૧ પૃથ્વીપર સૃષ્ટિસૌંદર્યમાં ઉત્તમ હિમાલય, સ્વીટઝર્લેંડ વગેરે સ્થળ ગણાય છે પણ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ અને રમણીય પ્રદેશ તો કાશ્મીરજ છે.

૨૨ જે માણસ ભલમનસાઈથી વર્તે તેની સાથે તેને સુખ થાય તેમ વર્તવું; પરંતુ જો કોઈ શઠતાથી વર્તે તો તેની સાથે તેવીજ રીતે વર્તવું.

૨૩ ઘરને ખુણે બેસી બહુ વાંચન અને બહુ વિચાર કર-વાથી ખરૂં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી પણ તે સાથે દેશ વિદેશનું અવલોકન અને સત્સમાગમ કરવાથી તે પ્રમાણે વર્તતાં સાચું જ્ઞાન પ્રકટે છે. કેવળ વાંચન અને વિચારથી તો કેટલાક મિથ્યા કલ્પનાવાદી અને ગાંડા બની જાય છે; જ્યારે કેવળ પ્રવાસ તથા સમા-ગમથી શુષ્ક બહુ બોલનારા પણ થવાય છે.

૨૪ દેશ વિદેશનો પ્રવાસ એ જ્ઞાન અનુભવમાં વૃદ્ધિ કરવા સાથે આનંદ આપનાર છે એમાં શક નહિ પણ તે કાચી બુદ્ધિના કે સાધન વિનાના માણસ માટે નથી. કાચી બુદ્ધિવાળા અને સાધનહીન માણસને તો અશુદ્ધ

ખાણાંપીણામાં તથા મોજ શોખમાં સપડાતા વાર લાગતી નથી એટલે કે ધર્મથી વિમુખ અને દુઃખી થવાનો સંભવ ઘણો રહે છે.

૨૫ સુખી થવા ઇચ્છનાર પુરૂષે ૨૧ વર્ષની વય પહેલા લગ્ન કરવા નહિ. ૨૧ વર્ષ પછી પણ બને તો વ્યવહાર પૂરતી વિદ્યા અને દ્રવ્ય મેળવ્યા બાદ જ સંસારમા પડવું હિતકારી છે.

૨૬ "પ્રથમ કોળીયો મુખ તરફ વળે અને વાંઢો પોતાનુંજ કરી આવે" એ કહેવત સત્ય છે એટલે કે જગત સ્વાર્થી છે; તેથી પોતાનું જરૂરીકામ બીજાને ન સોંપતા જાતેજ કરવા કોશિષ કરવી જોઇએ.

૨૭ દિવસના નિદ્રા કરવી નહિ, રાતના મોડું સુવું નહિ અને સવારે મોડું ઉઠવું નહિ. દિવસે સુવાથી દિવસ અને રાત્રિ બન્ને બગડે છે તથા કોઇ કામ થઇ શકતું નથી. રાત્રે દશ વાગ્યાથી મોડું સુવામાં સવારે વહેલું ચાર વાગે ઉઠી શકાતું નથી તેમ આંખને હાનિ પહોંચે છે. સવારે વહેલું ન ઉઠવાથી બુદ્ધિ વીર્ય તેજ ઘટી જાય છે; માટે દિવસે સુવાની ટેવ ન રાખતાં રાત્રે વહેલા સુવાની અને સવારે વહેલા ઉઠવાની ટેવ પાડવી.

૨૮ નિત્ય સવારે શૌચ સ્નાન કર્યા પછી સંધ્યા, પ્રભુ ઉપાસના, પ્રાણાયામ તથા ગીતા પાઠાદિ કરનારનું હૃદય પવિત્ર બને છે, શાંતિ મળે છે, શુદ્ધ વિચાર સ્ફુરે છે અને દિવસના વ્યવહારમાં સફળતા મળે છે, માટે નિત્યકર્મ અચૂક કરવા.

૨૯ માતા પિતા એ પ્રત્યક્ષ દેવ છે; કારણ કે તેમના અનંત ઉપકાર હોય છે, માટે તેમને વંદન તથા અન્ન વસ્ત્રથી સદાય સંતોષવા.

૩૦ વડીલ વર્ગની આજ્ઞા અવશ્ય માનવી. પોતાના તરંગથી કે કોઈ તરંગીના કહેવાથી વડીલોની વાતનો કદિ અનાદર કરવો નહિ; પરંતુ તેમની આજ્ઞા–શિખામણ સત્ય અને ધર્મયુક્ત હોવી જોઈએ. કદાપિ તેઓ પુણ્ય કે આત્મજ્ઞાન મેળવવાના કાર્યમાં આડે આવતા હોય તો તેમને વિનવવા અને વિનવવા છતાં ન માને તો ધર્મશાસ્ત્રને અનુસરી વર્તવું.

૩૧ ઘણા કહે છે કે મન–અંતઃકરણ કહે તેમ કરો. અંતઃ-કરણની પ્રેરણા આડે માબાપ આવતા હોય તો તેને પણ ન ગણકારો, આ ઉપદેશ તદ્દન મિથ્યા અને અધોગતિએ પહોંચાડનાર છે. અંતઃકરણ એટલે મનની ઇચ્છા પ્રમાણેજ જો વર્તવાનું શ્રેષ્ઠ હોય તો દારૂ

પીનાર, વ્યભિચાર કે ચોરી કરનાર પણ તેના અંત:કરણની આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્તે છે તો તેને શા માટે નિંદવા કે રોકવા જોઈએ? અર્થાત્ અંત:કરણ પ્રમાણે નહિ પણ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું કલ્યાણકારી છે, કારણકે ધર્મશાસ્ત્ર ત્રિકાળાબાધિત છે.

૩૨ એકાદશી, જન્માષ્ટમી, રામનવમી, શિવરાત્રી વગેરે વ્રત તથા શનિ, સોમ અને શ્રાવણ માસના એકટાણા જરૂર કરવા. કાંટા ન હોય તેવી જગ્યામાં ઉઘાડા પગે ચાલવું, સહન કરી શકાય તેટલું પગે ચાલવું તથા ટાઢ તડકો ખમવા શ્રેયસ્કર છે; કારણ કે તેથી શરીર સુવાળું અને રોગીષ્ટ થતું અટકી તંદુરસ્ત બને છે અને આત્મા ઉજ્વળ થાય છે. પરંતુ હાલ જેમ પ્રથા પ્રચલિત થઇ છે કે ઉપવાસને દિવસે પેંડા, રાજગરાની પુરી વગેરે રાજસી પદાર્થોનું ફરાળ પેટમાં ભરવું તેમ ભરવું ન જોઇએ. નિરાહાર કે નિર્જળ વ્રત ન રાખી શકાય તો એક વખત અર્ધોક શેર દૂધ પીઇ લેવું. ઉપવાસના દિવસે સત્યવચન, પ્રભુસ્મરણ, શાસ્ત્ર વિચાર અને હરિકથા શ્રવણ કરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું. ગંજીપો, ચોપાટ, જુગાર કે નાટક તમાસા જોવામાં ચિત્ત પરોવવું નહિ. જુગાર વગેરે તો મનુષ્યને અધોગતિએ પહોંચાડનાર હોઈ સર્વદા નિષેધ

કરવા લાયક છે તેમાં પણ આવા પવિત્ર દિવસે તો તે સર્વથા વર્જીતજ કરવા.

૩૩ ચા, તમાકુ એ ઝેરી પીણું છે. તેના સેવનથી મનુષ્યનું કાળજું બળી જવા ઉપરાંત બદહજમી, વીર્યક્ષય, લોહીનું પાણી થવું, માથું દુઃખવું, ખોરાકપરથી રૂચિ ઉઠી જવી અને પૈસાનો મિથ્યા વ્યય થાય છે, માટે તેવા વ્યસનમાં જે સપડાયા હોય તેમણે તત્કાળ છોડી દેવા. કદાચિત્ કોઈ દુરાચારી તેના ગમે તેટલા લાભ બતાવે તો પણ તેનો કદિ સ્પર્શ ન કરવો.

૩૪ શાસ્ત્રોના કહેવા પ્રમાણે તથા માણસોના મુખેથી સાંભળવા પ્રમાણે આપણી માન્યતા એવી દૃઢ થયેલી છે કે હિમાલય, ગિરનાર,કાશી, આબુ વગેરે પવિત્ર એકાંત સ્થળોમાં ઋષિમુનિ, મહાત્મા, સિદ્ધ પુરૂષો વાસ કરે છે. તેઓ નિવાસ કરતા હશે એ પણ ખરૂં છે પરંતુ કલિયુગના કારણે લોકો દુરાચારી, સ્વાર્થ વૃત્તિવાળા થઇ ગયેલા હોવાથી તેઓના દર્શન સમાગમનો લાભ મળવો અસંભવિત છે; માટે કોઇએ ધન, પુત્ર, કીર્તિની ઇચ્છાએ મહાત્મા શોધવા નીકળવું નકામું છે. રાગદ્વેષ રહિત પવિત્ર અને જીજ્ઞાસુ હૃદય થતાં તેઓ પોતાની મેળે આવી મળે છે, બાકી તો નામધારી ગુરૂ મહાત્મા સાધુ સંન્યાસી જગ્યા જગ્યાપર ઠેકો લગાવી બેઠા છે,

તેઓ હૃદયનો ધોખો–અશાંતિ હરિ શકતાં નથી પણ ધન તો અવશ્ય હરણ કરી જાય છે.

૩૫ સ્વદેશી એટલે દેશમાં બનેલી વસ્તુ વાપરવાથી ધર્મનું તથા દેશના દ્રવ્ય ધંધાનું રક્ષણ થાય છે, જ્યારે પરદેશી વસ્તુ ખરીદી વાપરવાથી ધર્મ ભ્રષ્ટતા, ગરીબાઇ, બિન રોજગારપણું તથા પરતંત્રતા આવે છે માટે પર-દેશીનો સર્વથા સર્વદા ત્યાગ કરી સ્વદેશી માલ ખરીદવો, વાપરવો અને વેચવો.

૩૬ શહેરી જીવન કરતાં ગામડાનું જીવન સુખી છે; કારણ કે શહેરમાં ઘોંઘાટ, કપટ, નકામી પ્રવૃત્તિ, મોજ શોખ, મોંઘવારી, પાણીની તંગીને લીધે ગટરની દુર્ગંધી તથા નિર્મળ હવા મળવાનો અભાવ હોવાથી સુખ, આરોગ્ય જળવાતાં નથી; પરંતુ લોકોને ધંધો નોકરી મળી રહે છે. જ્યારે ગામડામાં ધંધાનો અભાવ, બે દોકડાના સરકારી દરબારી નોકરોની જહાંગિરી, તથા લોકોની અજ્ઞાનતાને લઇ નિંદા કરવાની ટેવ બધી પડી છે. જેને સુખી જીંદગી ગુજારવી છે તેની પાસે થોડું ઘણું ધનનું સાધન હોય તો તે ગામડામાં જઇ નિર્વાહ ચાલે તેવો ધંધો કે કારખાનું કાઢી સુખમાં રહી શકે અને પોતાના શુભ વર્તનથી લોકોને સુધારી પણ શકે.

૩૭ સંસારથી તરવાનો ઉપાય માત્ર એકજ છે કે આશ્રમ વર્ણાશ્રમના ધર્મ, શાસ્ત્રની આજ્ઞા મુજબ પાળી ભગવાનની ભક્તિ નિષ્કામપણે કરતાં રહેવું. તીર્થમાં કે જંગલમાં ભટકવાથી કોઇ તારી દે તેમ નથી. પેટ તો તમામને જ્યાં જાય ત્યાં વળગ્યુંજ છે તેમ અત્યારે અપવાદ સિવાય પૂર્વની માફક ફળફુલ પણ જંગલમાં ક્યાંય મળતાં નથી.

૩૮ પોતાની લાયકાત—ખાનદાની પૂરેપૂરી જાળવી રાખવી. કોઈને ખોટું બોલી છેતરવું નહિ. કોઇને વચન આપી વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ. દયા, ક્ષમા, ઉદારતાદિ ગુણમાં જરાય ખામી આવવા દેવી નહિ પણ સાપની માફક ફુફાડો તો રાખવોજ અર્થાત્ સ્વમાન જાળવીને કામ કરવું, ક્યાંય નિર્માલ્ય ગણાવું નહિ.

૩૯ બીજાનું મન જીતી મિત્ર બનાવવાનો ઉપાય બીજા પ્રત્યે પ્રેમ બતાવી તેનું કામ કરી આપનાનો છે. પ્રેમ અને પરોપકાર વિરોધીને પણ વશ કરે છે.

૪૦ બાળકનું હ્રદય કોમળ છે. કુમળા હ્રદયમાં શુભ કે અશુભ જેવા સંસ્કાર—લક્ષણ પાડયા હોય તે મોટપણે ખીલી નીકળે છે, પાછળથી સુધારો થવો અશક્ય છે; માટે પ્રેમવશ બની બાળકને એકપણ ખોટા

લાડ લડાવવાનું કે કુટેવ પાડવાનું ન કરવું; પરંતુ હમેશાં શુભ સંસ્કાર અને ઉત્તમ લક્ષણ દાખલ કરવાની કોશશ કરવી.

૪૧ સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ પરણીને સાસરે આવે ત્યારે નાની વયને લઇ કોમળ હોય છે. શરૂઆતમાં તેની સાથે જેવું વર્તન રાખ્યું હોય તે કાયમ રહે છે અર્થાત્ મૂર્ખતાથી તેનો ખોટો પક્ષ લઇ માબાપના સામે બોલતી કરી મૂકી હોય કિંવા અયોગ્ય રીતે ચડાવી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે જો વર્તાયું હોય તો પાછળથી ભારે પડયે ફેરફાર થવો મુશ્કેલ છે. અણછાજતી છૂટ ભોગવવા દીધા પછી કાંઈ કરવા જતાં પરસ્પરમાં કલહ થાય છે માટે પ્રથમથીજ વિચારીને સૌને સુખ થાય તેમ કામ લેવુ.

૪૨ કોઈ પણ વખતે નવરા બેસી રહેવું નહિ, કારણકે તથી નકામા તર્ક વિતર્ક થાય છે. કાંઇને કાંઈ સત્કાર્ય કે કામ ધંધા સંબંધી વિચાર, ઉત્તમ વાંચન લેખન કે પ્રભુચિંતન કર્યાજ કરવું.

૪૩ મનુષ્ય જન્મથી જ્ઞાની હોતો નથી પણ જેમ જેમ ઉમ્મરે મોટો થતો જાય છે, તેમ તેમ સારી ભાવના વડે જ્ઞાની બનતો જાય છે. માટે હમેશાં શુભ ભાવના

જેવી કે જ્ઞાની, પરોપકારી, શ્રીમાન, કીર્તિમાન, મહાન્ લેખક કે વકતા થવાની જે કાંઈ હોય તે પસંદ કરી તદનુસાર અભ્યાસ–ઉદ્યોગ કરતાં રહેવું.

૪૪ ગાય એ સર્વ પ્રાણીઓમાં અતિ ઉપયોગી પ્રાણી છે. તે દૂધ, દહી, ઘી, બળતણને માટે છાણ, અન્ન ઉત્પન્ન કરી આપવાને માટે બળદ, ઘર સાફ રાખવાને સારૂ તથા દવા માટે ગોમુત્ર વગેરે અમૂલ્ય પદાર્થ આપે છે કે જેના થકી મનુષ્ય જીવન નભી શકે છે. આજ કારણથી શાસ્ત્રોમાં ગાયને પરમ પવિત્ર માતા સ્વરૂપ માનવાનું કહ્યું છે. બને તો દરેક હિંદુએ વધારે નહિ તો એક ગાય ઘર આંગણે રાખવાની અને જ્યાં ગાયપર આફત પડે ત્યાં પહોંચી રક્ષણ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

૪૫ કોઇ કાર્યનો પુખ્ત વિચાર કરી, તેનો તોલ કાઢ્યા સિવાય તથા સાધન વિના શરૂઆત કરવી નહિ, કોઇને એકાએક વચન આપવું નહિ, તેમ કોઇ વિરોધી સામે ઝઝુમવું નહિ કારણકે વગર વિચાર્યે વર્તવાથી પાછા પડી દુઃખ, અપકીર્તિ સહન કરવા પડે છે.

૪૬ માણસને કીર્તિ એજ જીવન છે. સારા કામ કરવાથી કીર્તિ મળે છે અને માઠા કામથી અપકીર્તિ મળે

છે. એક વખત ગુમાવેલી કીર્તિ પાછી કદિ મળતી નથી માટે હમેશાં સત્કાર્ય કરી કીર્તિ વધારવી.

૪૭ ખરો આનંદ પૈસાદાર થવામાં, આબરૂ કે લાગવગ વધારવામાં કે બહુ મોટો વિદ્વાન્ કહેવરાવવામાં નથી. જો કે તેમ થવું સંસારમાં ઉપયોગી છે પણ સાચો આનંદ તો હૃદયની શાંતિમાં, પ્રભુ સાક્ષાત્કારમાંજ છે.

૪૮ કોઈ મોહાંધ મનુષ્ય આજે મૂર્ખતાથી પ્રભુને ન ભજે તો પણ તેને હજાર જન્મેય પ્રભુને શરણ આવ્યા વિના છૂટકો નથી. પ્રભુ શરણ ગયા વિના જન્મ મરણરૂપી સંસારની નિવૃત્તિ અને અખંડ અવિનાશી સુખની પ્રાપ્તિ થવાની નથી તો શા માટે આ ક્ષણથીજ શ્રીહરિને ન ભજવા ! અર્થાત્ પ્રભુને સર્વજ્ઞ સર્વશક્તિમાન્ માની તેનાપર શ્રદ્ધા રાખી તેનું સ્મરણ ધ્યાન નિયમિત કરતાં રહેવું.

૪૯ ગુરૂ વિના જ્ઞાન મળતું નથી એ વાત સત્ય છે; પરંતુ આજ કાલ સદ્‌ગુરૂ મળવા મુશ્કેલ છે. હમણાં તો સ્વાર્થી ઢોંગી વિષયી અને ધનહરૂ ગુરૂ બહુધા મળે છે તેથી તેવાને ગુરૂ ધારવા કરતા ડાહ્યા, વિદ્વાન્ કે વૃદ્ધ અનુભવી પુરૂષોનો પ્રસંગોપાત સમાગમ કરી તથા ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસ, શ્રવણ, મનનથી જે જ્ઞાન મળે તે મેળવતાં રહેવું જોઇએ.

૫૦ પૈસાનો ઉપયોગ બે રીતે થાય છે:–એક ઉપયોગ દાન અને બીજો ચોરાઈ જવું, દટાઈ રહેવુ કે તેજુરી બેંકમાં કોઇ બીજાને માટે પડયું રાખવું. ચોરી થઈ ન જાય, તેજુરીમાં બળી ન જાય, બેંક ખૂટે તૂટે ને તેમાં રોકાઈ ન જાય, પોતે મરી જઇએ અને પાછળથી જેના તેના હાથમાં જાય ને તે તેનો ગેર ઉપયોગ ન કરે તે પહેલા પોતાના બાળ બચ્ચાના નિભાવ માટે જોઇતું બચાવી રાખી બાકીનામાંથી આત્માના, કુટુંબના કે મિત્રોના સુખ માટે વાપરવું અને સુપાત્ર જોઇને વિદ્યા અન્ન વસ્ત્રનું દાન કરતાં રહેવું.

૫૧ મિત્રોમાં સૌથી નજીકના સહાયક મિત્ર સદ્ગુણ અને વિદ્યા છે; પણ જરા દૂરના મિત્રોમાં સાચો સન્મિત્ર ઉત્તમ પુસ્તકોનો સંગ્રહજ છે, કે જે દુઃખમાં દિલાસો આપી ઉપાય સુઝાડે છે અને સુખમાં આનંદ આપી, જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ કરી, કીર્તિની સુવાસ ફેલાવે છે; માટે ક્રમે ક્રમે સારા સારા પુસ્તકો ખરીદી વાંચી વંચાવતાં રહી સંગ્રહ વધારતાં જવું.

૫૨ દુનિયામાં કોઈ રૂપથી કે ખુશામતથી પ્રસન્ન થતું નથી અને જો કોઈ થતું હોય તો તેને વિષયાંધ અને બેવકૂફ સમજવો. કોઈને પ્રસન્ન કરી તેની કૃપા મેળવવી હોય તો શુભ આચરણ આચરવા નિશાદન

કોશિષ કરવા ઉપરાંત પ્રમાણીકતાથી કામ કરવાની સ્ફુર્તી અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિજ છે માટે તે વધારવા ઉદ્યોગ કરવો.

૫૩ પરસ્ત્રીની સાથે એકાંત કરવી નહિ. એકાંતથી મન વિકાર પામે છે. મન વિકાર પામ્યા પછી પુરૂષ ગમે તેવો જ્ઞાની હોય તો પણ મનને કાબુમાં રાખી શકતો નથી.

૫૪ વિલાયત અમેરિકાની ધર્મબંધન વિનાની પ્રજા સ્વચ્છંદે વર્તી સ્ત્રીઓને અણછાજતી છૂટ તથા પુરૂષના માફક સમાન હક્ક આપવાની હિમાયત કરે છે પણ તેથી તેઓના સુખનો ડાટ વળી ગયો છે. યુરોપની સ્ત્રીઓ પતિને તથા તેના સગા સંબંધીઓને ગાંઠયા વિના દુરાચાર કરે છે, તેને જરાક કહેવા જતાં એકબીજામાં અણબનાવ થતાં તરતજ છૂટાછેડા કરી જૂદા પડે છે. હિંદમાં પણ કેટલાક હિંદુ ધર્મનું રહસ્ય નહિ સમજનાર અંગ્રેજી ભણેલ ઉલ્લુઓ યુરોપીઅનોની માફક સ્ત્રીઓને ભણાવવાની, ઘરબહાર મોકલી જાહેરમાં ભાષણો કરાવવાની અને પુરૂષોના જેવા સરખા હક્ક આપવા અપાવવાની અવિચારી ચળવળ કરી રહ્યા છે. લોકોએ આવી દુષ્ટ અને વિનાશક પ્રવૃત્તિને જરા પણ મચક ન આપવી ઘટે.

૫૫ હિંદુ સ્ત્રીનું સુખ અને શ્રેય સતી સીતા, અનસૂયા અને દમયંતીની માફક પતિને પરમેશ્વર તુલ્ય ગણી અડગ પતિવ્રત ધર્મ પાળવામાંજ છે. પવિત્ર રહી–પ્રાણ જાય તો પણ શિયળવ્રત ન ગુમાવતાં પતિ સાસુ સસરાની પ્રસન્ન મને સેવા કરી સુઘડતાથી રસોઈ કરવાનું, ઘર સંભાળવાનું, આવ્યા ગયા અતિથિનો સત્કાર કરવાનું, આડોશી પાડોશી તથા પ્રસંગમાં આવનારને બનતી સહાય સલાહ આપી સંતોષવાનું, ઘરના કામમાંથી અવકાશ મળતાં પતિના કામમાં સહાય કરવાનું, બાળ બચ્ચાને સંભાળથી સારા ગુણ પાડી ઉછેરવાનું, અવકાશના વખતમાં ગીતા ભાગવત રામાયણ મહાભારતાદિ ધર્મગ્રંથ વાંચી વિચારી જ્ઞાન સદ્દગુણ ભક્તિ વધારવાનું તથા વૈદ્યક વિદ્યાનું જોઇતું જ્ઞાન ઘરવૈદું આર્યભિષક વગેરેમાંથી મેળવીને પતિને સર્વ પ્રકારે સંતોષવામાંજ આલોક પરલોકમાં સ્ત્રીની શુભ ગતિ છે.

૫૬ સ્ત્રી શિક્ષણ આપવાની પ્રથા આજકાલ જે રીતે નિશાળોમાં ચાલે છે તેથી છોકરીઓ તથા સ્ત્રીઓ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં બગડવાનું માઠું પરિણામ આવ્યું છે. હમણાની નિશાળોમાં ભણેલી છોકરી કે સ્ત્રી ઘર માંડીને સુખ આપી લઈ શકેજ નહિ. એમાં

શિક્ષણનો દોષ નથી પરંતુ વાતાવરણ, પરિચય અને પદ્ધતિનો દોષ છે. માટે માબાપે પતિએ કે સાસુ સસરાએ છોકરી વહુ કે પત્નીને ઘરેજ ગૃહ શિક્ષણ આપવું. નિશાળનું ભણતર સ્ત્રીને જરાય ઉપયોગી નથી. સ્ત્રીઓને તો નમ્રતા, સ્વચ્છતા, કરકસર, ઘર સાચવવાની આવડત, વિવિધ જાતની સ્વાદિષ્ટ રસોઈ ઉત્તમ રીતે બનાવવામાં કુશળતા, માંદાની માવજત, અતિથિનો સત્કાર, ભરત ગુંથણમાં પ્રવીણતા, સુખ-દુ:ખના સમયે ધૈર્ય રાખી પતિની સેવા અને જીવના જોખમે પણ પતિવ્રતપણાનું રક્ષણ કરવાનું જ્ઞાન આપવું એજ ખરૂં સ્ત્રી શિક્ષણ છે. હાલની સ્કૂલોમાં એમાંનું એકેય તત્ત્વ નથી માટે સ્કૂલો બંધબેસ્તી નથી.

૫૭ યુવાવસ્થામાં મનુષ્યની ઇંદ્રિયો તથા મન અતિ ચંચળ રહે છે અને જુવાનીનું જોશ હોવાથી ઉન્માદ થઈ આવે છે; આવે વખતે જો શૃંગારી પુસ્તકોનું વાંચન, નાટક જોવાની ટેવ અને હલકા માણસોનો સહવાસ હોય તો માણસ તત્ક્ષણ આડે રસ્તે ઉતરી વિનાશ પામે છે. માટે હમેશા સાવધ રહી ખરાબ વાંચન, વિચાર, સોબત અને નાટકોથી દૂર રહેવું.

૫૮ શોધખોળ સંબંધી પ્રયોગ, નવીન વિચાર અને પ્રભુ ભક્તિ એકાંતમાંજ થઈ શકે છે. પવિત્ર સુંદર વન: શ્રી

વાળા એકાંત સ્થળમાં બેસી એકાગ્ર ચિત્તે કામ કરવાથી મન ધાર્યું કામ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

૫૯ દોડવાનું, ઘોડાપર સ્વારી કરવાનું, પટાબાજી ખેલવાનું, પાણીમાં તરવાનું, સંગીત વિદ્યાનું તથા આયુર્વેદનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવી લેવું અતિ જરૂરી છે; કારણકે તે આફતના સમયે સુખ આપવા સાથે ઉપયોગી નિવડે છે.

૬૦ ઇશ્વરની કૃપાએ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તેણે નોટ કાગળીઆમાં ન રાખવું; કારણકે નોટ કાગળીઆ લોન કે નીકલના બનાવટી સીક્કા એ દેશનું સાચું ધન નથી. ચાંદી સોનાનું નાણું રાખવું એજ સાચું ધન છે અને તે ગમે તેવા સ્થિતિ સંજોગમાં પણ ઉપયોગી થઈ શકે છે.

૬૧ જેમ ચોરી, માંસ મદ્યનો આહાર, જુગાર, પરસ્ત્રીગમન, વિશ્વાસઘાત, ગાય અને બ્રાહ્મણોની હત્યા કરવામાં મહા પાપ છે તેમ કન્યાવિક્રય કરવામાં પણ મહાપાપ છે. કન્યા એ ગાય સમાન છે. જે માણસ દીકરીનું વેચાણ કરી દ્રવ્ય લે છે, તે મહાપાપી વિષ્ટાનું ભક્ષણ કરે છે અને રૌરવ નરકમાં પડે છે; કારણ કે દ્રવ્ય લઇ વેચવાથી કન્યા ગમે તેવા પાપી કુળમાં

નાલાયક, બાળક, રોગી કે ઘરડા પતિને પામે છે અને જીવતા મરણનું દુઃખ ભોગવવા ઉપરાંત દુરાચારને રસ્તે પણ ચડી જવા સંભવ રહે છે; તેથી તેની હાય કન્યાવિક્રય કરનાર કરાવનારને લાગે છે. કન્યાવિક્રય પણ એક પ્રકારે થતો નથી તે કરવાના પ્રકાર ઘણા છે, જેવાકે:–પૈસા લેવાથી થાય છે અને શ્રીમંત લાગવગ વાળા સાથે સંબંધ બાંધવાથી તે પોતાને કે છોકરાને સુખદુઃખમાં સહાયક થશે કામ ધંધે ચડાવી દેશે, છોકરાને પરણાવી દેશે, ઘરડો જમાઇ મરી જશે તો દોલત હાથ લાગશે વગેરે આશા રાખવી એ પણ કન્યાવિવિક્રયનું એક નહિ ને બીજું સ્વરૂપ છે; માટે સમજુ માણસે કોઇ પ્રકારનો કન્યાવિક્રય ન કરવો.

૬૨ આજકાલ ઘણા મોટા નામધારી દેશભક્ત, મહાત્મા શ્રીમંત, પરોપકારી, જ્ઞાની, વિદ્વાન વક્તાઓ ઉપદેશ આપવા તથા પરોપકાર કરવા નીકળી પડયા છે; પરંતુ “ ઉપરકી અચ્છી બની ભિતરકી રામ જાને ” એવું ઘણાખરા બહાર પડેલાઓનું–દેશસેવા, પરોપકારનું બહાનું બતાવી સ્વાર્થ સાધવાનું કામ ચાલી રહ્યું છે; માટે કોઇએ કોઇ વ્યક્તિમાં એકદમ અંજાઇ જઇ અંધ શ્રદ્ધા રાખી ભોગ ન બનવું.

૬૩ બીજાને ઉપદેશ આપી તેના મનપર અસર કરવાની

જેને ઇચ્છા હોય, તે મનુષ્યે પ્રથમ સ્વજીવનમાં ઉતારી બતાવવું અને પછી ઉપદેશ આપવો એટલે ધારેલી અસર થશે. મન વાણી ને કર્મની એક્તા-વાળાનેજ ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર છે, પરોપદેશે પાંડિત્યમ્‌વાળાને નહિ.

૬૪ સંસાર સ્વાર્થથી ભરેલો છે. એક મનુષ્ય બીજા મનુ-ષ્યને ચાહે છે તે કોઇને કોઇ પ્રકારના સ્વાર્થના હેતુથીજ ચાહે છે. જેનામાં જ્ઞાન, બુદ્ધિ, શક્તિ નથી હોતા એવા નમાલાની બાજુમાં કોઇ ઉભું રહેતું નથી તેથી સદાય ઐશ્વર્ય મેળવવા ઉદ્યોગી રહેવું.

૬૫ યુરોપીઅનો જેમ પોતાના દેશની આબોહવાને માફક આવે તેવા કપડા પહેરે છે અને ભાષા બોલે છે તેમ આપણા હિંદીઓએ પણ આપણા દેશને અનુસરતું વર્તન કરવું ઘટે. વિદેશીઓની વાનર નકલ કરી આપણા દેશના ભાષા પોશાક જે સર્વ રીતે આપણને અનુકૂળ છે તેને ત્યાગી પરદેશી સ્વીકારવા ન ઘટે. એવી રીતે વગર વિચાર્યું અનુકરણ કરવાથી તો શોભા વધવાને બદલે પોતાને અને દેશને નુકશાન પહોં-ચાડવા સાથે કલંકિત બની પરદેશીઓની હાંસીને પાત્ર થવાય છે.

૬૬ જે કામ કરવું તે પ્રથમ પૂર્ણ વિચાર કરીને શરૂ કરવું. આરંભ કર્યા પછી વિઘ્ન આવતાં તેને અધવચ્ચેથી પડતું મૂકવું નહિ. કદાચ એક બે વખત ઠોકર ખાધી તો તેમાંથી બોધ લઇ હિંમત રાખી, દુ:ખ સહન કરી, પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવાથી છેવટે તેનું શુભ ફળ કર્તાને અવશ્ય આવી મળે છે.

૬૭ સત્ય બોલવું, પરંતુ કેટલીક વખત બાધે ભરમે પણ બોલવું પડે છે. કેવળ નગ્ન સત્ય તો ઘણી વખત અસત્યની ગરજ સારી સર્વ સત્યાનાશ વાળે છે, જેમકે કોઇ પારાધી ગાયની હિંસા કરવા તથા નિરાધાર સ્ત્રીની લાજ લૂંટવા માગતા હોય અથવા કોઈ પરદેશી સત્તાવાળો પારકું દબાવી લોકો ઉપર જુલ્મ ગુજારતો હોય તેવે વખતે ગાયને અને સ્ત્રીને આપણે નજરે જોઇ હોય તો પણ તે અહીં છે, આ તરફ ગઈ છે એમ કહેવામાં ભયંકર પાપ હાનિ–અસત્ય છે. તેવીજ રીતે જુલ્મીના પાપથી લોકોને માહિતગાર કરી તેમાંથી મુક્ત થવા–કરવા માટે પણ છૂપી યુક્તિનો આશ્રય પણ લેવો પડે છે. શાસ્ત્રનું કે રાજનીતિનું જ્ઞાન નહિ ધરાવનાર મૂર્ખના મતે તો આ જૂઠાણુંજ થયું; પરંતુ શાસ્ત્ર, રાજનીતિ અને વ્યવહાર કુશળ તો તેવી યુક્તિનેજ સત્ય કહે છે.

૬૮ પરોપકાર—સેવા કરવી તે પ્રથમ ઘરથીજ શરૂ કરવી જોઇએ. પ્રથમ માબાપ, પછી કુટુંબ, પછી સ્નેહી સંબંધી અને પછી સાધન સામગ્રીના પ્રમાણમાં જ્ઞાતિ, દેશ તથા દુનિયાની સેવા કરવી. એવું થવું ન જોઇએ કે "ઘરના છોકરા ઘંટી ચાટે અને ઉપાધ્યાયને આટો" અર્થાત્ એવી સેવા કે પરોપકાર એ પરોપકારજ ન ગણાય પણ એક પ્રકારની બેવકૂફાઈ—કુલણજીપણુંજ ગણાય. ક્રમવાર, સાધનના પ્રમાણમાં, દંભ વિના, વિચારપૂર્વક સેવા થાય તો તે કરનારને ખરૂં ફળ આપે છે.

૬૯ ભગવાન્ ભક્તિના—શુદ્ધ હૃદયના ભાવના ભૂખ્યા છે. તે મોટા આડંબરથી નાચકૂદ કર્યે કે ભોગ ભેટ શૃંગાર ધર્યે પ્રસન્ન થતાં નથી; પણ વિશુદ્ધ ભાવે—ખરા અંતઃકરણથી સ્મરી પત્ર પુષ્પ અર્પણ થાય તોય તે સહસ્ત્રગણું માની પ્રસન્ન થાય છે.

૭૦ અમુક કાર્ય કરતી વખતે તેમાં વચ્ચે બીજા કાર્યોની ડખલતા ન ઘુસાડતાં જે કામ પ્રથમ હાથ ધરવું તે લક્ષ આપીને પૂર્ણ કર્યા બાદજ બીજું કામ હાથમાં લેવું; કારણકે એથી તમામ કામ સ્થિર ચિત્તે એક પછી એક બરાબર થાય છે. પરંતુ એકસાથે બધાનો ખીચડો કરવાથી એકેય કામ પૂરૂં સંતોષકારક થતું નથી.

૭૧ શાણા પુરૂષો કહી ગયા છે કે, "બાંધી મુઠી લાખની ઉઘાડી વાહર ખાય" એ સત્ય છે. જે મનુષ્ય મૌનતા અને ગંભીરતા રાખી કામ લે છે તેનું કાર્ય ઝટ માન મરતબા સાથે સફળ થાય છે; પરંતુ જે માણસ પોતાનો તમામ ભેદ ભરમ ખુલ્લો કરી બહુ બોલબોલ કરે છે તે મૂર્ખતામાં ખપી કામનો ઓટલો વાળે છે

૭૨ કોઇની દેખાદેખી કદિ કરવી નહિ. ભગવાન શંકરે વિષ પીધું માટે આપણે પીવાય નહિ. એક માણસ પોતાના સંજોગ, સ્થિતિ, લાયકાત વિચારી તેને ફાવે તે કરતો હોય તેથી તેનું જોઇ બીજાએ તે પ્રમાણે કરવા લલચાવું નહિ. શુભ વાતનું અનુકરણ કરવું સારૂં છે પણ પોતાની જેટલા પ્રમાણમાં જીરવવાની શક્તિ હોય અને જે પોતાને લાભકારી હોય તેટલુંજ કરવું.

૭૩ સાદો સાત્વિક આહાર:—રોટલી, દૂધ, ઘી, ગોળ, મગનીદાળ, પરવળનું શાક, સીંધાલુણ, બદામ, અંજીર, દ્રાક્ષ વગેરે ખોરાક નિયમિત રીતે મહેનતના પ્રમાણમાં ચાવી ચાવીને ખાવાથી તંદુરસ્તી. શક્તિ, બુદ્ધિ આદિ શ્રેષ્ટ રહે છે.

૭૪ રાત્રિએ વાળું કરી સ્વસ્થતાથી બેઠા પછી સંબંધીઓ, મિત્રો સાથે આનંદની વાતચિત કરી મહાભારત, રામાયણ, ભાગવતાદિકમાંથી કોઇ ધર્મગ્રંથ હરિકથાના

રૂપમાં આત્મજનો સમક્ષ વાંચી વિચારી સુવાથી મન શાન્તિને પામે છે અને કોઈ પણ જાતની ખલેલ-સ્વપ્ન કે કુવિચાર વિના શાંત નિદ્રા આવે છે.

૭૫ ઉષ્ણ પ્રદેશમાં સખ્ત ગરમીથી પરસેવો, શરીરમાં ચટપટી, અન્નનું અપાચન તથા કામ કરવામાં પ્રમાદ થાય છે અને નવીન વિચાર સૂઝતાં નથી, જ્યારે ઠંડા પ્રદેશમાં નવીન વિચાર, કામ કરવાની સ્ફુર્તિ, ખોરાકનું જલ્દી પાચન થવું-ક્ષુધા લાગવી તથા બિમારી ભાગ્યેજ આવે છે. આટલા લાભ સાથે સખ્ત ઠંડી તો સહેવીજ પડે છે.

૭૬ પાસે હથિયાર રાખવું-હોવું એ મર્દાનગીનું લક્ષણ છે; તેથી આફત વખતે ચોર, લૂંટારૂ, જીવ જાનવરથી ઉત્તમ રીતે શરીરનું રક્ષણ થાય છે. માટે દરેકે ઘરમાં તથા મુસાફરીમાં ચાકુ, સુડી, છરી, લાકડી, તરવાર, બંદુકાદિ સગવડના પ્રમાણમાં રાખવા.

૭૭ આજકાલ નિશાળ-સ્કૂલ, કોલેજમાં માત્ર અક્ષરી જ્ઞાનનું શિક્ષણ મળી શકે છે. નામા ઠામાનું તથા વ્યાપારનું જ્ઞાન તો અનુભવથીજ શીખી લેવાય છે. કોલેજમાં શીખેલા વિદ્યાર્થીનું નામા ઠામા કે વ્યાપાર વિષયક પરીક્ષામાં પાસ થયાનું સર્ટીફીકેટ નિરર્થક છે;કારણ કે તેને તે વિષે વાસ્તવિક જ્ઞાન મળ્યું હોતું નથી.

૭૮ હમણાની સ્કૂલ હાઇસ્કૂલોમાં જે વિદ્યા શીખવાય છે તે પ્રજાના લાભ માટે શીખવાતી નથી પરંતુ રાજકર્તી કોમના ઉપયોગ માટે—નોકર કલાર્ક ઉત્પન્ન કરવા સારૂ માત્ર એક પ્રકારનું યંત્ર—કારખાનું ગોઠવ્યું છે. એ કારખાનામાં વિદ્યાર્થીના પરભાષાદ્વારા નકામા વિષયો શીખવામાં ઘણા વર્ષો તદ્દન ફોગટ વીતવા ઉપરાંત વિષયો તૈયાર કરવાનો અતિશય બોજો આંખ તથા મન શરીરપર પડવાથી આંખો તથા તન મનની શક્તિ—તેજ ક્ષીણ થાય છે, મગજ ખાલી પડી જાય છે. તેમ જે ભાષા શીખવાય છે તે ભાષાવાળાના ધર્મ તથા આચાર વિચારની છાપ કુમળા હૃદયના અજ્ઞાન બાળકોપર પડવાથી બાળક બહુધા નાસ્તિક બને છે, માટે સ્કૂલ કોલેજોનો મોહ ન રાખવો.

૭૯ શિક્ષણનું ખરૂં સ્વરૂપ તથા હેતુ તો એ છે કે વિદ્યાથી સંસારમાં સુખી થવાય અને ઇશ્વરને ઓળખી શકાય. શહેરની ઉપાધિથી મુક્ત એટલે કે શહેરથી એક બે માઇલના અંતરે શાંત સુંદર અને રમણીય સ્થળમાં સદાચારી વિદ્વાન્ ધર્મનિષ્ટ શિક્ષકોદ્વારા વિદ્યાર્થીઓને યમ નિયમ પળાવી (માતૃભાષા) હિંદીમાં પ્રાચીન પદ્ધતિએ વર્ણાશ્રમ ધર્મ અનુસાર સંસ્કૃત, ધર્મશાસ્ત્ર, હિંદી, ગુજરાતી, સંગીત, આયુર્વેદ, ખેતી,

યુદ્ધકળા, રસાયન વિદ્યા, ઇજીનિયરીંગ, માઇનીંગ, ઇલેક્ટ્રીક, આગબોટ બનાવવાનું વનસ્પતિ વિદ્યા, વણાટકામ, શોધખોળ કરવાની પદ્ધતિ, ગૌ ઉછેર, વેપાર વાણિજ્ય, અર્થશાસ્ત્ર, ગણિત, ભૂગોળ, ઇતિહાસ વગેરે ઉપયોગી વિષયો શીખવવામાં આવતાં હોય તો તે વિદ્યા કહેવાય. આ રીતે સંપૂર્ણ નહિ તો પણ થોડે ઘણે અંશે હરિદ્વાર ઋષિકુળ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં તથા કાશી હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયમાં જેમ શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા ચાલે છે તેમ દેશમાં સર્વત્ર કરવી જોઇએ.

૮૦ હમેશાં આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ ઓછું કરવું. આવકથી વધારે ખર્ચ કરનારને દુઃખી થઇ અંતે પસ્તાવું પડે છે. ઘરખર્ચ કરતાં જે કમાણી વધે તે સંગ્રહી રાખવાથી સારા માઠા પ્રસંગમાં બહુ કામ આવે છે.

૮૧ જ્યાં સુધી સંસારમાં આસક્તિ હોય ત્યાં સુધી કોઇ પણ સ્થળે જવાથી પ્રભુ પ્રાપ્તિ થતી નથી. આસક્તિ, નિષ્કામ કર્મ કરવાથી છૂટે છે અને સકામ કર્મ કરતાં કરતાં ધર્મ ધ્યાનમાં પ્રીતિ રાખતાં નિષ્કામ કર્મી થવાય છે.

૮૨ જીંદગીનો હેતુ વિચારી, નક્કી કરી તે હેતુને અવલંબી કામ કરવામાં આવે તો અતિ આનંદ અને ઉત્સાહ રહેવા સાથે મનુષ્ય જીંદગીનું સાર્થક સરળતાથી કરી

શકાય છે. જેમકે, ખંત હિંમત રાખી બુદ્ધિપૂર્વક વેપાર ઉદ્યોગ, સદ્‌ગુણ જ્ઞાન અને લાયકાતમાં વધારો કરતાં થકા કરવો અને ઉદ્યમ કરતાં અમુક દ્રવ્ય અમુક વર્ષની ઉમ્મરે મળે એટલે સંસારથી વિરામ પામી ભગવદ્ ભક્તિ અને આત્મજ્ઞાનદ્વારા પ્રભુ સાક્ષાત્કાર કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો.

૯૩ કદાપિ કોઇ દિવસ એવી કલ્પના કરવી નહિ કે હું આ દેશમાં જન્મ્યો છું, માટે શક્તિહીન હોઈ મહાન્ કાર્ય કરવા અશક્ત છું અને યુરોપીઅનો યુરોપમાં જન્મ્યા છે માટે મહા શક્તિધારી દેવના દીકરા છે તેથી તેઓ ધારે તે કરી શકે છે. આવી માન્યતા ભૂલભરેલી હોઈ દુર્ગતિએ પહોંચાડનારી છે. આપણે તો હિંદુસ્થાન જેવા પવિત્ર દયાળુ અને જીવન ઉપયોગી તમામ વસ્તુ ઉત્પન્ન કરનારા કલ્પવૃક્ષ સમાન દેશમાં, હિંદુ જેવી શ્રેષ્ઠ જાતિ અને ધર્મમાં ઉત્પન્ન થવા માટે મગરૂર થવાનું છે. જે પ્રમાણે યુરોપીઅનો એક કામ પસંદ કરી તેને સિદ્ધ કરવા માટે તનતોડ મંડયા રહે છે—ઘરબાર દેશ દુનિયાનું કે ભૂખ તરસ ઉંઘ ઉજાગરાનું ભાન નથી રાખતાં, તે પ્રમાણે આપણે (હિંદુઓ) પણ પ્રયત્ન દૃઢતાપૂર્વક કરીએ તો તેઓ જેમ બલુન તાર, ટેલીફોન, વિજળી, ગ્રામોફોન મોટર રેલ્વે

વગેરે હુન્નર શોધી શક્યા છે તેમ આપણે પણ શોધી શકીએ એ નિઃસંદેહ વાત છે. અલબત હાલમાં તેઓને તેમની સરકાર તથા જાતિ ભાઇઓની સહાયતાનો લાભ મળે છે પરંતુ જ્યારે તેઓએ પ્રથમ શરૂઆત કરી નવી શોધો કરવા માંડી હતી ત્યારે કોણે સહાય આપી હતી! અર્થાત્ કોઇએ આપી નહોતી પણ આપબળ વડે તેઓ ફાવ્યા હતા. જે પુરૂષ આપબળ વડે શુભ પ્રયત્ન શરૂ કરે છે તેને પરમેશ્વરજ મદદ કરે છે. કેટલા શોક અને દુર્દૈવની વાત છે કે અત્યારે આપણા હિંદુઓ યુરોપીઅનોની હુન્નરકળા વેપારમાં કરવી ઘટતી નકલ ન કરતાં જે આચરણ તેઓના દૂષણ રૂપે ગણાય છે, તે સંસારી રીતરિવાજ, ખાનપાન, મોજશોખ તથા પોશાક વગેરે અનિષ્ટકારક રીતભાતની વાનર નકલ કરવામાં રોકાયાછે.

૮૪ વેદશાસ્ત્ર પુરાણોના મંત્ર શ્લોકો કેવળ મુખપાઠ કરવાથી આત્મજ્ઞાન થતું નથી, પણ શ્રવણ–અભ્યાસ કર્યા બાદ મનન કરવું જોઇએ અને મનન બાદ નિદિધ્યાસન–ચારિત્રમાં ઉતાર્યું હોય તોજ સત્યજ્ઞાન પ્રકટ થાય છે. નહિતર મુખપાઠીના જ્ઞાનનો ઉપયોગ ઉદર નિર્વાહાર્થે કથા વાંચવામાં કે નોકરી કરવામાંજ થાય છે.

૮૫ "કાજીજી કયું દુબલે કે સારે શહેરકી ફિકર" જેવું

ન રાખવું. દુનિયા પાપ પાખંડમાં ડૂબેલી છે અને દિન પ્રતિદિન વધારે ડૂબતી જાય છે, તેને સુધારવા માટે એકદમ ચિંતાતુર ન થવું. પ્રભુજ તેને સુધારવા સમર્થ છે. એટલું ખરૂં છે કે પોતે પોતાથી બને તેટલું લોકશ્રેયનું કામ કરતાં રહેવું. બાકી તો ઈશ્વરને સોંપી પોતાની જાતને દોષમાંથી બચાવવા સાવધાન રહેવું.

૮૬ પૃથ્વીપર એશિયા, યુરોપ, અમેરિકા અને આફ્રિકા એ ચાર ખંડ છે, જેમાં નાના મોટા અસંખ્ય દેશ છે. દુનિયાની કુલ વસ્તિ એક અબજ અને સીત્તેર કરોડ માણસની છે. તેમાં હિંદુસ્થાન, ચીન, જાપાન, અમેરિકા, ઈંગ્લાંડ, જરમની, ફ્રાન્સ, રૂશિયા, ઓસ્ટ્રીઆ હંગેરી, ઇટાલી, ટર્કી આદિ છે પરંતુ તે સર્વ દેશોમાં હિંદુસ્થાન સૌથી શ્રેષ્ટ દેશ છે, કારણકે હિંદની ભૂમિ ફળદ્રુપ, આબોહવા સમશિતોષ્ણ, પ્રજા દયાળુ ધર્મિષ્ટ તથા માયાળુ છે. હિંદમાં મનુષ્ય બે પૈસામાં ચણા મમરા ફાકી ધર્મશાળામાં પડયો રહી શકે છે જ્યારે બીજા દેશોમાં જમીન શુષ્ક હોઈ કોલસા અને લોઢું પેદા કરનારી, આબોહવા અત્યંત ઠંડી તથા લોકો નિર્દયી સ્વાર્થી શઠ છે. બે રૂપિયા રોજના ખર્ચવા છતાં પણ મનુષ્યને ખાવાપીવા તથા સુવાનું સાધન ત્યાં મળી શકતું નથી.

૮૭ તીર્થયાત્રાના ચાર ધામમાં:-જગન્નાથ, દ્વારકા, રામેશ્વર અને બદ્રીનાથ છે. સાતપુરીમાં: મથુરા, કાશી, કાંચી, અવંતિકા, (ઉજ્જેન) દ્વારામતિ, અયોધ્યા અને હરિદ્વાર. તીર્થરાજમાં: પ્રયાગ તથા પુષ્કર. પવિત્ર નદીઓમાં: ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, નર્મદા, કાવેરી, અલકનંદા, મંદાકિની, ગોદાવરી તુંગભદ્રા વિગેરે. શિવ ધામોમાં: કૈલાસ, અમરનાથ, પશુપતિનાથ, અને કેદારનાથ. મોટા શહેરોમાં: મુંબઇ, કલકત્તા, મદ્રાસ, કોલંબો, દિલ્હી, લાહોર, કરાંચી, નાગપુર, રંગુન વિગેરે છે; તે સૌમાં વાનપ્રસ્થ કિંવા પ્રભુપરાયણ જીંદગી ગાળવાને માટે સૌથી પસંદ કરવા લાયક સ્થાન તો કાશીજ છે; કારણ કે હજુય ત્યાં શાંતિ જ્ઞાન અને વાનપ્રસ્થાવસ્થાને લગતાં સાધન ઉપલબ્ધ થઇ શકે છે.

૮૮ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, સૂર્ય, ચંદ્ર, યમ, ઈંદ્ર, અગ્નિ, વરૂણ, વાયુ, ગણેશ, લક્ષ્મી, સરસ્વતી, કાળી, હનુમાનાદિ દેવોમાં સૌથી મહાન્ અને સૌનો સૃષ્ટા પાલક પોષક તથા રક્ષક સાત્વિક દેવ એક શ્રીવિષ્ણુભગવાન-શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે; માટે સદાકાળ તેને શરણે રહી તેની આરાધના કરવાથી પરમ શ્રેય પ્રાપ્ત થવા ઉપરાંત યોગ અને ક્ષેમની પણ રક્ષા થાય છે.

૮૯ ઉદય અને અસ્ત, ચડતી અને પડતી, સુખ અને દુ:ખ, તડકો અને છાયો આવવો જવો એ એક ઇશ્વરી ક્રમ છે. એ ક્રમમાં પસાર થતાં કોઇએ હર્ષ કે વિષાદ લાવવો નહિ; કારણ કે સર્વદા એક પ્રકારનો સમય ક્યાંય રહેતોજ નથી.

૯૦ કોઇના આશ્રયે જીવવું કિંવા ભીખ માગીને નિર્વાહ ચલાવવો એ મરણ કરતાં બેજ છે. થોડું પણ સ્વાશ્રયે મેળવી તેટલાથી પોતાનો નિભાવ કરવો એમાંજ પરમ સંતોષ અને ભૂષણ છે.

૯૧ મનુષ્ય જ્યારે ગરીબાઇમાં હોય છે ત્યારે સદ્ગુણી, પરોપકારી અને પ્રભુભક્ત હોય છે. એ વખતે તે એમ વિચારે છે કે પૈસાદાર—સાધન સંપન્ન થાઉં તો ઘણું વધારે મોટું પુણ્યનું કામ કરી શકું; પરંતુ દૈવયોગે તેજ માણુસ શ્રીમંત થયા પછી તેનાથી પરમાર્થ થવો મુશ્કેલ બને છે. ઉલટો તે અહંકારી બની મોજશોખ, લોભ લાલચ કે પાપમાં પડી જાય છે.

૯૨ નવરાત્રી, દિવાળી, હોળી તથા ગણપતિ ઉત્સવ, શિવાજી, પ્રતાપ, શંકરાચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય જેવા દેશોદ્ધારક પુરૂષોની જયન્તિઓ ઉજવવામાં તથા જુની કસરતો દાખલ કરી ચાલુ રાખવાથી પ્રજામાં ધર્મ, જાગૃતિ

અને શૌર્યવીર્યનો ભાવ પેદા થાય છે; માટે તેને ઉજવવામાં પ્રમાદ કે સંકોચ કરવો.

૯૩ સરસ્વતી (વિદ્યા), લક્ષ્મી (દ્રવ્ય) અને દુર્ગા (શક્તિ) એ ત્રણેયનો સમાગમ એકજ સ્થળે થવો દુર્લભ છે; પણ જો કદાચ થાય તો તે મનુષ્ય દેવતાઈ કામ કરી શકે. એ ત્રણેયનો એકત્ર વાસ તો બહુધા ઈશ્વરના અવતારોમાંજ હોય છે માટે ઐશ્વર્યની રાહ જોઇ બેઠી રહેવું નહિ પણ સ્થિતિ સંજોગ અનુસાર કર્તવ્યનું પરિપાલન કરતાં રહેવું.

૯૪ સ્નેહી સંબંધીમાંથી જ્યારે કોઈ બિમાર પડી મૃત્યું પામવાની અણીપર હોય ત્યારે ગભરાઈ જઈ રોકકળ કે હાયવોય કરવા મંડી જવું નહિ પરંતુ રોગીને દવાથી, દિલાસાથી તથા પ્રભુસ્મરણ કરાવી આશ્વાસન આપવું. તેમ છતાં દર્દી જો મૃત્યુ પામે તો ધમપછાડા મારવા કરતાં તેના આત્માની સદ્ગતિ થાય તેવી ક્રિયા કરવી.

૯૫ જેનાપર સાચો પ્રેમ હોય તે માત્ર ગમત કરવામાં કે ખાવા ખવરાવવામાંજ વ્યક્ત કરવાથી સાચો ઠરતો નથી પરંતુ તેનું (સ્નેહીનું) શ્રેયસ્ કેમ થાય! તેની કીર્તિ સદ્ગુણ જ્ઞાન કેમ વધે? તે આફતમાં આવી પડયો હોય તો તેમાંથી તે શી રીતે મુક્ત થાય!

એ વગેરે બાબતપર વિચાર કરી માર્ગ યોજી આપવામાંજ ખરી પ્રીતે પૂરવાર થાય છે.

૯૬ સુખી હાલતમાં વસ્ત્ર, ઘરેણું દાગીનો, રહેવાનું મકાન, વાસણો તથા હમેશના ઉપયોગની ચીજ વસ્તુઓ વસાવી લેવી; કારણ કે “ થયુ તે થયું અને રહ્યું તે રહ્યું ” એ મુજબ તંગીમાં કાંઇ બનતું નથી કિંતુ તે વખતે જે કરેલું હોય છે તે કામ આવે છે.

૯૭ શાસ્ત્રો અને જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે એક “ મન ” જ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનુષ્ય મન થકી જેવી કલ્પના કરે છે તેવો તે બને છે. આ વિવિધ રીતે ભાસતી સૃષ્ટિ પણ મનના સંકલ્પ વિકલ્પનું પરિણામ છે; માટે પોતાને જેવા થવું હોય અને જેમાં જ્ઞાની પુરૂષોએ પરમ સુખ માન્યું હોય તેવું થવા તે પ્રકારે મનની ગતિ બનાવવી.

૯૮ આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન વધાર્યા વધે છે અને ઘટાડયા ઘટે છે માટે ડાહ્યા પુરૂષે તેનું યોગ્ય પ્રમાણમાં સેવન કરવું. અર્થાત્ કોઇ પણ વિષયમાં અતિપણું ન કરવું, અતિને હમેશાં વર્જીત્ કરવું.

૯૯ આ વિષમ કાલિકાળમાં મનુષ્યની શક્તિ ઘણી ઘટી ગઇ છે એવા સમયે તપ યોગ આચરવા મુશ્કેલ છે.

આથીજ શાસ્ત્રકારો સરળ ઉપાય બતાવી ગયા છે કે મનુષ્યે કાલયુગમાં જપ અને સુપાત્ર જોઈ દાન કરવું; માટે આત્મ ઉત્કર્ષ ઈચ્છનારે સર્વદા હરિના નામનો જપ અને અન્ન વસ્ત્ર વિદ્યાનું દાન કરતાં રહેવું.

૧૦૦ સિયામ તથા મલાયા ટાપુના સમુદ્રમાં અંબર અને નેપાલના બરફવાળા પર્વતો નીચે કસ્તુરી મૃગના ડૂંટામાં કસ્તુરી થાય છે, તે બન્ને અમૂલ્ય વસ્તુ છે. કેટલીક વખત તો મરતાને પ્રાણ સુદ્ધાં થોડો વખત ધારણ કરાવી રાખે છે.

૧૦૧ ઉત્તમ પુરૂષ કે વસ્તુ સદાય શ્રેષ્ઠ સ્થળમાં પાકે છે પરંતુ પૂર્વના યોગે કેટલીક વખત સાધારણ અને હલકા જણાતા સ્થળમાં પણ સૂક્ષ્મરીતે તપાસતાં રત્ન જોવામાં આવે છે; માટે પરીક્ષા કર્યા વિના કોઇને કદિ નકારી ન કાઢવું.

સાંગાણીકૃત પુસ્તકો.

હિમાલયની યાત્રા...(આવૃત્તિ ત્રીજી).... કિ. રૂ. ૦-૪-૦

નારાયણ નીતિ ...(,, ... ,, ૦-૪-૦

આત્મોદ્ધાર ....(આવૃત્તિ ત્રીજી).... ,, ૦-૪-૦

હિન્દુ તીર્થયાત્રા સચિત્ર.... ,, ... ,, ૦-૪-૦

નેપાલનો પ્રવાસ .... ,, ૦-૪-૦

હિમાલય ઉત્તરાખંડ પ્રદર્શક નીતિ .... ,, ૦-૧૨-૦

સનાતન ધર્મ અને ગાંધીજી... .... ,, ૦-૮-૦

તત્ત્વામૃત (અથવા દેશ વિદેશની આંતરિક અપવની ઘટનાનો અંતિમ અનુભવ) ભાગ ૧ લો .... ,, ૨-૮-૦

મનુષ્ય ધર્મ...(છપાય છે) .... ,, ૦-૪-૦

તત્ત્વામૃત.... ,, ... ,, ૨-૦-૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી

માધવ બીલ્ડીંગ-બોરી બજાર: મુંબઈ.

શ્રી કલા સોરઠીઆ માસિક.

તંત્રીઃ—નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

આ માસિક પત્રમાં શ્રી કલા સોરઠીઆ વણિક જ્ઞાતિને લગતા વિષયો ચર્ચાવા ઉપરાંત આત્મજ્ઞાન ધર્મ, સ્વદેશાભિમાન, આરોગ્ય, કેળવણી, વૈદક વિદ્યા, નાના ગૃહ ઉદ્યોગ જીવન ચરિત્ર વગેરે સાર્વજનિક વિષયો પણ મનન કરવા લાયક લેખો પ્રસિદ્ધ અનુભવી લેખકોના હાથે લખાય છે. વાર્ષિક લવાજમ પોસ્ટેજ સાથે માત્ર રૂ. ૨—૦ આગાઉ ભરી ઇચ્છનારે નીચેના શીરનામે લખવું.—

મેનેજર, શ્રી કલા સોરઠીઆ માસિક

આત્મા બોર્ડીંગ-ભીંડી બજાર,

મુંબઈ